

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ВПЛИВАМ

Наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України «Актуальні проблеми психологічної протидії негативним інформаційним впливам на особистість в умовах сучасних викликів» 8 квітня 2021 р.

<https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-13-8>

ОСЬОДЛО Василь Ілліч

*доктор психологічних наук,
професор, начальник
гуманітарного інституту
Національного університету
оборони України імені Івана
Черняховського, м. Київ, Україна*

Анотація. У доповіді розкрито сутність «нової війни» в умовах військової агресії РФ проти України, що відображає безпрецедентну постбіполярну дійсність, пов'язану з політикою ідентичності, не лише ідеологічно чи геополітично обґрунтованим інтересом; ерозію монополії на легітимне організоване насильство; зміну образу ведення бойових дій, метою яких є мобілізація політики екстремізму; глобалізовану воєнну економіку з появою відповідних кластерів. Доведено, що одним із успішних шляхів захисту є створення мережевої безпеки, що ґрунтується на співпраці всіх громадян щодо захисту власних суспільств, держав і міжнародної безпекової мережі. Представлено, що ключовим ціннісним пріоритетом, який спроможний витримувати негативні впливи й швидко відновлюватися та визначений центральним у концепціях усталеного розвитку ООН, ЄС і НАТО, є «стійкість». Стийкість через усталений розвиток суспільства, держави, Збройних Сил тлумачиться у дусі новітніх міжнародних підходів — як стрижень всеохоплюючої оборони. Обґрунтовано основні напрями протидії пропаганді для вибудовування на основі наративів єднання своєї картини світу, що дасть змогу приєднатися до глобального співтовариства.

Ключові слова: нова війна; гібридна війна; мережева безпека; стійкість; всеохоплююча оборона; протидія пропаганді.

*Війна є надто серйозною справою,
щоб залишати її тільки генералам
Президент Франції Клемансо*

З початком агресії на Сході України громадянське суспільство та Збройні Сили України стали на захист своєї країни, що істотно змінило глобальний і європейський соціально-політичний контекст. Зовнішній соціально-політичний контекст розв'язаної війни визначається передусім тим, що військова агресія РФ проти України має на меті повернення її у сферу власного впливу й перешкоджання євроінтеграції України та її вступу в НАТО. Збройна боротьба на відсіч військовій агресії РФ є аспектом політичної боротьби України за її *історичну суб'єктність*.

У 2014 р. осмислити війну РФ проти України в більш широкому соціально-політичному та геостратегічному контексті заклало воєнно-політичне керівництво НАТО. Проведене на запит НАТО дослідження «Багатовимірне майбутнє» дало змогу

прогнозувати конфлікти майбутнього на зрізі геополітичних платформ між європейською співдружністю та сферою впливу РФ. Якщо військові інтервенції ЄСРП проходили «за зрізом» Польща, Угорщина, Чехословаччина, то після руйнації Варшавського блоку військові інтервенції вже РФ відбуваються за лінією Молдова — Грузія — Україна. Причиною агресії завжди поставали прагнення національних держав до європейського шляху розвитку.

Сьогодні українським громадянам важливо розуміти, що РФ веде війну проти всієї України, проти всієї євроатлантичної співдружності. У цьому зв'язку відоме формулювання поняття війни, надане Карлом фон Клаузевицом (нім. Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz) у творі «Про війну»: «Війна є не що інше як продовження державної політики іншими засобами» (Клаузевіц, 2020), залишається актуальним. Інша річ, що в добу глобалізації та інформаційних хвиль докорінно змінюються організація і режими життя суспільств, держав, армій, їхня архітектоніка, мережа комунікацій, джерела влади та власності, «військові» та «невійськові» засоби, коло суб'єктів політики тощо. Можемо констатувати, що світ вступив у добу *нових війн*.

Децо про нові війни. Чому це важливо?

Неправильне уявлення про природу війни і насилля у сучасному світі значною мірою їх і породжує. Напад на Україну є сьогодні *новою війною* у контексті зміни глобального безпекового середовища у ХХІ столітті. Нова війна виступає новим типом насильства, або конфліктом низької інтенсивності, що пізніше Френк Хоффман назвав *«гібридною війною»*.

У цих війнах розмиті поняття «зовнішній» і «внутрішній», вони глобальні та локальні, відрізняються від класичних міждержавних і громадянських воєн. Основним джерелом можливих небезпек є страждання людей (біженці, голод, життя у «сірій» зоні тощо).

У нових війнах з'явилося *нове мислення*, що включає такі поняття, як «національне будівництво», «безпека населення», «цивільно-військове співробітництво», «військово-цивільні засоби» тощо.

Військові аналітики вводять термін *«вироджена чи дегенеративна війна»*, що призводить до розпаду базових загальнонаціональних структур, зокрема збройних сил. Ідея нової війни відображає нову постбіполярну дійсність, наслідком якої є перехідна влада, слабкість політичних інститутів, пошук балансу у співвідно-

шенні «глобальне/локальне» тощо. Цілі нових воєн не є політичними у традиційному сенсі, вони пов'язані з *політикою ідентичності*, а не ідеологічно чи геополітично обґрунтованим інтересом. Нова війна — це, швидше, війна з населенням, ніж із противником.

Насамперед, контекстом нових воєн є ерозія монополії на легітимне організоване насильство. Така монополія руйнується як зверху, так і знизу. Сьогодні будь-яка країна все менше може застосувати силу в односторонньому порядку. На заміну міждержавним війнам приходять новий вид насильства — організоване.

Ще одна особливість нових воєн — це зміна образу ведення бойових дій. Нова війна уникає битв, а тому контроль над територією здійснюється через політичний контроль над населенням. Стратегічна мета такої політики полягає у мобілізації політики екстремізму, яка ґрунтується на страху та ненависті, що зумовлює міграцію населення, штучну зміну його етнічного складу, масові вбивства тощо.

Третій аспект нових воєн — глобалізована воєнна економіка, що принципово відрізняється від двох попередніх світових воєн. Оскільки логіка війни вбудована в економіку, виникають кластери воєнних економік. Водночас нові війни — це конфлікти з потенційно великими наслідками. Не випадково ООН у 2005 р. схвалює Концепцію «Обов'язок захистити» щодо гуманітарних місій, які працюють у районах конфлікту. Сьогодні з такою новою реальністю зустрілася й Україна.

Мережева безпека

Як діяти в таких умовах? «Розпорошена» агресія проти суспільства та держави вимагає *«мережевої безпеки»*, тобто співпраці всіх громадян над захистом власних суспільств, держав і міжнародної безпекової мережі. Це своєрідне переосмислення концепції *«великої війни»* К. фон Клаузевіца в умовах інформаційної доби: у класичній великій війні всі потенціали починають працювати на перемогу, тоді як у *гібридній війні* перемога одержується завдяки зусиллям усіх громадян, цивільних і військових, через забезпечення *стійкості* суспільства та держави.

Водночас моральні величини у війні, про які говорив К. фон Клаузевіц — талант полководця, доблесть війська та підтримка народу — не втрачають актуальності й сьогодні.

Поняття *«стійкість»* як спроможність витримувати негативні впливи й швидко відновлюватися одержало центральне місце в концепціях усталено-

ного розвитку ООН, ЄС та НАТО значною мірою після осмислення розпочатої у 2014 р. війни РФ проти України.

Зміну соціально-політичного світогляду й підходів до проблем безпеки сьогодні відображено у стратегічних документах найвищого рівня, у яких поняття *«стійкість»*, що концентрує розуміння ролі синергії інституційних, громадських, військових, цивільних та державних та ін. структур, посідає центральне місце.

У зв'язку з цим керівництвом НАТО прийнято низку документів воєнно-політичного характеру, зокрема це *Стратегія реагування на прояви гібридної війни*, 2015 р.; *«Керівні принципи щодо стійкості»*, 2016 р.; *«Спільна програма з протидії гібридним загрозам: відповідь Європейського Союзу»*, 2016 р.; *«Глобальна стратегія зовнішньої та безпекової політики ЄС «Спільне бачення, спільна дія: сильніша Європа»*, 2016 р.; *«План імплементації заходів у сфері безпеки і оборони»*, *Європейська рада*, 2016 р. тощо.

У наведених документах спільним є розуміння ролі взаємодії урядів, альянсів, міжнародних організацій у забезпеченні стійкості як засади глобальної безпеки.

Отже, можемо констатувати, що на осмислення нової війни, яка триває в Україні, комплексно впливають «внутрішні» та «зовнішні» соціально-політичні контексти. Вони визначаються нелінійною взаємодією у поєднанні чинників різної природи, синергетичними трансформаціями суспільства та держави в добу глобалізації. Водночас війна на Сході України в історичному, екзистенційному та суспільному вимірах засвідчує, що протистояти сучасному збройному насиллю може тільки «глобальне співтовариство», яке уже стиснулося до межі, й коли «зрушення в одному місці відчуваються в усіх інших».

Нова стратегія

У березні-квітні 2021 р. відбулися важливі події, що вплинули на загальний соціально-політичний контекст визвольної війни України.

25 березня 2021 р. Указом Президента України затверджено документ *«Стратегія воєнної безпеки. Воєнна безпека — всеохоплююча оборона»*. У Стратегії відображено нове розуміння шляхів забезпечення безпеки інформаційного суспільства в добу глобалізації і гібридизації загроз, що відповідає філософії безпеки ООН, НАТО, ЄС, проаналізованій вище. Стрижневими поняттями Стратегії є *«всеохоплююча оборона»* та *«стійкість»*.

Стойкість через усталений розвиток суспільства, держави, Збройних Сил тлумачиться у дусі новітніх міжнародних підходів — як стрижень всеохоплюючої оборони. Стойкість суспільства розуміється відповідно до Дорожніх карт ЄС та НАТО, що передбачає:

- зміцнення національної єдності, демократії;
- відповідальне урядування та довіру до держави громадян;
- розвиток освіти, науки та культури;
- патріотичне виховання молоді;
- захист критичної інфраструктури суспільства та держави, зокрема, інформаційно-кібернетичного простору;
- протидію дезінформації тощо.

Розгляд положень Стратегії воєнної безпеки дає змогу зробити висновок не лише про імплементацію провідних безпекових підходів ООН, ЄС, НАТО у національний законодавчий простір, а й про розгортання спорідненого північноатлантичному новітнього управлінського дискурсу на засадах філософії усталеного суспільства в практиці істеблшменту, експертних спільнот, суспільної думки України, чим підтверджується європейський вибір української політичної нації та держави.

Стверджуючи свою соціально-політичну й історичну суб'єктність у боротьбі за європейській вибір український народ став політичною нацією та здобув союзників і партнерів на державно-політичному та екзистенційному рівні.

Як протидіяти пропаганді? Просвітництво сьогодні!

1. Наука і освіта є потенціалом до змін. Це своєрідна практика постійного внутрішнього народження. Ключовим питанням тут є бачення сучасного університету, яким він має бути у XXI ст. Доба класичного університету, який був закладений на початку XIX ст. Гумбольдтом (наука, особистість, автономія), потребує істотного переосмислення.

2. Ми маємо розвивати здібності, які нас виведуть за межі інстинктів. Цивілізація — це боротьба розуму з інстинктом, як стверджував І. Кант. Населення, як і всі військовослужбовці, мають отримувати правильне розуміння про сучасний світ, а отже бути грамотними й освіченими, прагнути глибшого розуміння реальності, в якій ми живемо. Щоб протидіяти пропаганді та уникнути управління думками громадян, нам потрібна якісна освіта, що розвиватиме необхідні здібності.

3. Люди мають отримувати адекватну інформацію, уміти працювати з нею, брати активну участь у публічному обговоренні актуальних проблем суспільства, розвивати навички критичного мислення, читання, уміти спиратися на думки авторитетів (справжніх інтелектуалів) тощо. Соціальні мережі — це не місце для дискусії.

Ми маємо вибудовувати на основі наративів єднання свою картину світу, багату, широку зі своїм культурним «ядром», яке допоможе нам приєднатися до глобального співтовариства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Будагьянц, Л.М., & Осьодло, В.І. (2020). Гібридна війна в освітньому вимірі. In Л.В. Помиткіна, О.М. Ічанська (ред.), *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій* : збірник наукових праць (с. 3-22). Київ: ТОВ «Альфа-ПК». <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/49225>
- Клаузевиц, К. фон. (2020). *О войне* (А. Рачинский, пер.). Харьков: Фолио.
- Кремень, В.Г. (2009). *Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору* : монографія. Київ: Педагогічна думка.
- Калдор, М. (2015). Новые и старые войны: организованное насилие в глобальную эпоху.
- Кант, И. (2018). *Критика чистого разума* (Н. Лосский, пер.). Санкт Петербург: Азбука.
- Максименко, С.Д. (2006). *Генеза здійснення особистості* : монографія. Київ: Видавництво ТОВ «КММ».
- Пінкер, С. (2019). *Просвітництво сьогодні. Аргументи на користь розуму, науки та прогресу* (О. Любенко, пер.). Київ: Наш Формат.
- Президент України. (2021, 25 березня). *Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»* (121/2021). <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
- Council of the European Union. (2016, November 14). *Implementation Plan on Security and Defence*. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14392-2016-INIT/en/pdf>
- European Commission. (2016, April 6). *Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response* : Joint Communication to the European Parliament and the Council. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52016JC0018>
- European Union. (2016, June). *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*. <http://europa.eu/globalstrategy/en>
- Kaldor, M. (2012). *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era* (3rd ed.). Cambridge: Polity Press.
- North Atlantic Treaty Organization. (2021, March 16). *NATO's response to hybrid threats*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm
- Osyodlo, V., & Zubovskiy, D. (2020). Psychological Characteristics of Hybrid Warfare. In P. Pacek, M.A. Kamiński, D. Merez (Eds.), *Psychological Aspects of Armed Conflicts* (pp. 26-39). Warszawa: Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Obronnej. <https://bit.ly/3ekHNt0>

SOCIAL AND POLITICAL CONTEXT OF THE WAR IN EASTERN UKRAINE AND MAIN DIRECTIONS OF RESISTANCE TO HARMFUL INFORMATION IMPACT

Scientific report at the methodological seminar of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine "Actual Problems of Psychological Resistance to Harmful Information Impact on Personality under Current Challenges" (April 8, 2021)

Vasyl Osodlo

DSc in Psychology, Professor, Head of the Humanitarian Institute, The National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The essence of the "new war" under military aggression of the Russian Federation against Ukraine is revealed in the report; it reflects an unprecedented postbipolar reality related to identity policy, not only by the ideologically or geopolitically grounded interest; erosion of the monopoly on legitimate organized violence; changing the way of fighting aimed at mobilizing the policy of extremism; globalized military economy with the emergence of appropriate clusters. It is proved that one of the successful ways of protection is to create network security, which is based on the cooperation of all citizens to protect their own societies, states, and the international security network. It is presented that as a key value priority, which able to withstand negative influences, recover quickly and is defined central in the UN, EU, and NATO concepts of sustainable development, is "resilience". Resilience through sustainable development of society, state, Armed Forces is interpreted according to the latest international approaches as the core of a comprehensive defense. The main directions of countering propaganda for building on the narratives of unity own picture of the world, which will allow joining the global community, are grounded.*

Keywords: *a new war; hybrid warfare; network security; resilience; comprehensive defense; countering propaganda.*

Дата публікації: 20 квітня 2021 р.